

Куцарева А. М.
студент, Національний університет
«Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Незважаючи на те, що галузь сучасного міжнародного права, що регулює відносини держав у період збройних конфліктів, у своєму теперішньому стані виникла нещодавно, вона має довгу історію. Її історичні корені лежать дуже глибоко, тому що закони і звичаї війни такі ж давні, як і сама війна, а війна така ж давня, як життя на землі.

Вже в давнині, а потім і в середні віки майже в усіх цивілізаціях існували правила, що накладають обмеження на право воюючих завдавати шкоди противникові. Закони, що забезпечують захист певним категоріям осіб, можна знайти в персів, греків і римлян, у Древньому Китаї, в Африці й у християнських державах. До цих категорій належали діти і старі, роззброєні воїни і полонені.

Вже в далекому минулому траплялося, що полководці наказували своїм військам зберігати життя взятих у полон солдат, добре поводитися з ними, щадити цивільне населення сторони противника, і нерідко по закінченні воєнних дій сторони домовлялися про обмін полоненими. Заборонялися напади на деякі об'єкти та віроломні способи ведення бою, зокрема такі, як використання отрут. У своєму сучасному вигляді право війни почало складатися під впливом християнства, ісламу і лицарства. Воно знаходило своє вираження в указах, що видаються государями своїм військам, у яких наказувалися правила поведінки військ стосовно противника, а також у двосторонніх актах, що укладалися між воюючими державами.

Згодом подібна практика перетворилася в сукупність заснованих на звичаї правил ведення війни, тобто норм, що підлягали дотриманню сторонами в збройному конфлікті навіть при відсутності односторонньої заяви або двосторонньої угоди з цього приводу. Значний внесок у становлення звичайного права війни внесли також праці різних вчених в галузі міжнародного публічного та державного права, зокрема таких, як Г. Гроцій, Е. Де Ваттель та ін. Вагомий внесок у формування права війни внесли і філософи,

яких завжди хвилювали причини військових зіткнень та їхні жахливі наслідки.

Так, французький філософ Жан-Жак Руссо у своїй роботі «Про суспільний договір», опублікованій в 1762 році, відзначав, що: «Війна – це не відносини між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники». Далі, аналізуючи цілі війни, він писав: «Якщо мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати її захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здаються, – вони перестають бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати».

Процес укладання договорів про норми ведення війни почався в 60-і роки XIX сторіччя, коли з інтервалом у чотири роки відбулися дві міжнародні конференції – у Женеві в 1864 році й у Санкт-Петербурзі в 1868 році, – результатом яких є укладання основних договорів, що стосуються питань права збройних конфліктів. Проте, незважаючи на таку довгу історію становлення і розвитку цієї галузі сучасного міжнародного права, у доктрині дотепер не вироблене єдине поняття даної галузі права, як немає єдності щодо її змісту, предмета правового регулювання і, відповідно, системи. Не вироблена і єдина термінологія стосовно її найменування, але найбільш поширеними в науковій літературі є такі найменування, як «право війни», «міжнародне воєнне право», «закони і звичаї війни», «право збройних конфліктів» і «міжнародне гуманітарне право». Відповідно до положень Статуту ООН і відповідно до основних принципів міжнародного права держави повинні вирішувати міжнародні спори мирними засобами. Проте сучасне міжнародне право припускає можливість правомірного застосування збройних сил (самооборона від агресії, застосування збройних сил ООН, реалізація права на самовизначення).

У міжнародному праві є велика кількість норм, що регламентують суспільні відносини в період збройних конфліктів. Обсяг і якість регулювання цих відносин дозволяють свідчити про існування самостійної галузі міжнародного права, що визначає допустимість засобів і методів ведення війни, забезпечує захист жертв збройних конфліктів, установлює взаємовідносини між воюючими і державами, що не воюють, і т. д. Як відзначалося, до кінця XIX

сторіччя основну роль у регламентації права збройних конфліктів традиційно грали міжнародні порядки. Міжнародні порядки зберегли певне значення для даної галузі міжнародного права і сьогодні.

Проте в даний час основний масив норм права збройних конфліктів складають норми міжнародних договорів. Його формування фактично почалося з другої половини XIX сторіччя. Так, у 1856 році в Парижі була підписана Декларація про правила ведення морської війни, що скасовувала каперство (піратство), вона встановлювала недоторканність нейтральних вантажів і правила морської блокади. У 1864 році була прийнята конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, що згодом переглядалася в 1906 і 1929 роках. У 1868 році була прийнята Санкт-Петербурзька декларація про скасування вживання розривних, вибухових і запалювальних куль. З 1899 року починаються активні процеси кодифікації правил війни. У 1899 році були прийняті Гаазькі конвенції про закони і звичаї сухопутної війни і декларації. У 1909 році була підписана декларація про правила морської війни. У 1925 році був підписаний Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших таких газів і ряд інших документів. У 1929 році була прийнята конвенція про режим військовополонених. Після закінчення Другої світової війни і з урахуванням її трагічного досвіду були прийняті ряд конвенцій, спрямованих на заборону особливо небезпечних міжнародних злочинів.

Так, у 1948 році була підписана конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього. 1949 рік ознаменувався розробленням і підписанням у Женеві на міжнародній конференції, скликаній 12 серпня з ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста, цілого ряду міжнародних конвенцій, об'єднаних за назвою «Женевські конвенції про захист жертв війни», що складають нині основний фундамент «Права Женеви»: а) конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; б) конвенції про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли аварію корабля, із складу збройних сил на морі; в) конвенції про поводження з військовополоненими; г) конвенції про захист цивільного населення під час війни. Слід зазначити, що міжнародне співробітництво в сфері збройних конфліктів розвивається і в даний час. Такий розвиток здійснюється у таких основних напрямках: а) за-

побігання збройним конфліктам; б) правове становище держав, що беруть участь і не беруть участь у конфлікті; в) обмеження засобів і методів ведення війни, за борона їхньої модернізації; г) захист прав людини в період збройних конфліктів; д) забезпечення відповідальності за порушення норм міжнародного права. Міжнародна доктрина і практика виробили основні принципи сучасного права збройних конфліктів (міжнародного гуманітарного права): гуманізація збройних конфліктів; обмеження воюючих у виборі методів і засобів ведення війни; міжнародно-правовий захист жертв війни; охорона цивільних об'єктів і культурних цінностей; захист інтересів нейтральних держав; сполучення воєнної необхідності і підтримка суспільного порядку з повагою до людини; заборона заподіювати противнику шкоди, нерозмірної із метою війни – знищення або ослаблення його воєнної потужності та ін.

Особливе значення має питання про застосування нових засобів ведення війни, у тому числі і термоядерної зброї, променевої (для впливу на людський організм), інфразвукової (для поразки внутрішніх органів людини), генетичної (для негативного впливу на механізм спадкоємності), психотронної (для впливу на психіку людей) зброї і подібних їм видів і засобів. Хоча ці види зброї, за винятком термоядерної, знаходяться в даний час тільки на стадії розроблення, проте питання про недопущення їхнього використання є насувною міжнародно-правовою проблемою. Міжнародне право в цих випадках виходить із так званої Декларації Мартенса, що містить сформульований Ф. Ф. Мартенсом, російським дипломатом і професором міжнародного права, і оголошений у 1899 році на Гаазькій конференції основний принцип. Цей принцип увійшов потім у преамбулу IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни.

От його повний зміст: «У чеканні того, щоб змогло бути обнародоване більш повне зведення законів війни, конференція вважає необхідним констатувати, що у випадках, не передбачених у цій угоді, населення і воюючі залишаються під охороною і дією початків міжнародного права, оскільки вони впливають із звичаїв між утвореними народами, які встановилися, із законів людяності та вимог суспільної свідомості».